

Jauno nabagu studijas jeb kulturoloģiskā paradigma izglītībā

Intervijā izdevumam „Kultūra un Vārds” (2011.g.sept.; skat. artursprieditis.lv) par vadāmo haosu bija runa par jēdzienu „kulturoloģiskā paradigma”. Atkārtošu intervijā teikto.

2011.gada vasarā, lasot par cilvēku radīto jauno monsturu – vadāmo haosu, sapratu, ka tā saucamās Ņutona zinātniskās paradigmas vietā XX gadsimtā pakāpeniski ir stājusies **kulturoloģiskā paradigma**. Ņutoniskā mehānistiskā skatījuma vietā ir stājies kulturoloģiskais skatījums, kad centrā nonāk kultūras kategorija un uz visu lūkojamies no kultūras holistiskuma un sistēmiskuma viedokļa.

Protams, pirms jaunā montra (vadāmā haosa) iepazīšanas manā biogrāfijā bija **kultūras determinisma koncepcijas** apcerēšanas posms, kam esmu veltījis atsevišķu darbu grāmatā „Spīdolas telpa” (2007). 2011.gada vasarā lasītie teksti par starpdisciplināro pieeju, haosa teoriju, sinerģētiku, vadāmo haosu it kā pielika punktu noteiktām pārdomām, kas vainagojās ar jēdziena „kulturoloģiskā paradigma” priekšlikumu ļoti plašā kognitīvajā kontekstā.

Nākas ņemt vērā, ka aizvadītajos 100 gados zinātniskā domāšana un pasaules izpratne visu laiku virzās noteiktā gultnē – kulturoloģiskajā gultnē. XX gadsimta sākumā par to liecina rīdzinieka Vilhelma Ostvalda aicinājums veidot jaunu zinātni par kultūru – kulturoloģiju. Par to liecina amerikāņa Leslija Vaits centieni praktiski realizēt mūsu slavenā novadnieka ideju par kulturoloģiju. Par to liecina attieksmes izmaiņas pret haosu un dinamiskā haosa atzīšana, determinisma mācības kritika, dabas un sabiedrības parādību tipoloģiskās līdzības atzīšana, Iljas Prigožina aplūkotā „konceptuālā revolūcija”, radikāli jaunie uzskati par sistēmu dinamiku un pašorganizāciju, uzskats, ka cilvēkus aptver viena liela totāla sistēma – kultūra, dabaszinātņu un humanitāro zinātņu konverģence, sinerģētikas un kulturoloģijas tuvināšanās, vadāmā haosa speciālistu darbs ar visiem kultūras segmentiem, kultūras funkcijas reflektīvās vadīšanas modeļos.

Interesanti, ka vadāmā haosa izdomāšana un pielietošana atklāj svarīgu momentu. Proti, zinātniski tehniskajā civilizācijā politiskās normas un likumus nomaina kultūras attīstības likumsakarības. Tas šodien ir labi redzams, – piemēram, ar politisko varu neko nevar panākt. Kaut ko var panākt tikai tad, ja tiek respektēta kultūras lokālā specifika. Demokrātija zaudē klasisko substanci, jo tautas politiskās varas vietā stājas to likumsakarību vara, kuras cilvēks producē darba un zinātniskās izziņas laikā. Tātad – kultūras procesa laikā. Demokrātiskā griba pat traucē un grauj darba un zinātniskās izziņas efektivitāti. Tehnikai nav vajadzīga politiskā leģitimitāte. Intelektu pats nodrošina leģitimitāti bez politiskajiem lēmumiem. Politiku iejaukšanās kultūras procesā tikai

traucē. Jo augstāks ir zinātniski tehniskais līmenis, jo niecīgāka telpa ir politiskajām manipulācijām. Jo augstāks ir kultūras līmenis, jo lielāka loma ir kultūras pašorganizācijai. Un pašlaik esam nonākuši līdz tādai stadijai, kad kultūra pati vēlas uzņemties atbildību par sevi, balstoties uz savu kognitīvo un metodoloģisko pamatbāzi – kulturoloģiju. Principā arī vadāmais haoss ir tendēts uz kultūru. Ne velti amerikāņu un citu zemju politiskā elite tagad milzīgu uzmanību pievērš Internetam. Internets pašlaik ir augstākais zinātniski tehniskais sasniegums, un tam nav vajadzīga politiķu palīdzība. Internets ir tas, kas pašlaik visvairāk nodrošina kultūras pašorganizāciju un tajā skaitā stimulē cilvēku vienaldzību pret politiku, politiskajām partijām, valsts varu vispār.

2011.gada septembrī publicētajā intervijā saruna par kulturoloģisko paradigmu vadāmā haosa ģenēzes kontekstā, saprotams, ir dīvaina izpausme. Tas ir paradoksāli, ka apskats par cilvēku masu iznīcināšanas jaunu līdzekli noslēdzas ar evristiski gaišu perspektīvu – jēdziena „kulturoloģiskā paradigma” ierosinājumu.

Taču faktiski minētajā domu gaitā nekā paradoksāla nav. Labi ir zināma sistēmiskā un starpdisciplinārā pieeja vadāmā haosa teorētiskajā ģenēzē, kompleksi izturoties pret cilvēku darbību, uzvedību un komunikāciju. Vadāmā haosa tehnoloģiskā izstrāde balstās uz visas kultūras segmentu respektēšanu, kas noteikti liecina par vēsturiski jauna tipa konceptuālās pamatsistēmas jeb paradigmas veidošanos. Vadāmā haosa izstrādes laikā ir radusies jauna problēmu fiksēšanas un risināšanas paradigma, ko ieteicams dēvēt par kulturoloģisko paradigmu.

Patiesībā tā nav pirmā reize, kad masu iznīcināšanas līdzeklis stimulē radikāli jaunu domas pavērsienu. Zinātnes vēsturē ir fiksēts, ka kodolieroču pielietošanas draudi iznīcināt cilvēci atsevišķus zinātniekus ir rosinājusi pievērsties planētas iedzīvotāju kontingenta starpdisciplinārai analīzei kā evolucionējošai dinamiskai sistēmai. Tas bija oriģināls skatījums uz cilvēci. Līdz tam zinātne (piemēram, demogrāfija) iedzīvotāju dzimstības un mirstības problemātiku aplūkoja tikai atsevišķu valstu mērogā, bet nevis visas cilvēces mērogā. Jaunā pieeja, kuras izstrādes fonā rēgojās atombumbu sprādziena „sēnes”, vainagojās ar matemātisko modeļu izveidi cilvēces demogrāfiskajiem aprēķiniem.

Zinātnes virzībā var saskatīt vairākus etapus. Vēsturiski pirmajā etapā priekšplānā ir matemātika kā galvenā, noteicošā un izšķirošā zinātne. Matemātiku par galveno zinātni atzina I.Kants, K.Markss un citi domātāji.

Otrais etaps sākās XIX gadsimtā. Tad izvērtās krasa metodoloģiskā polarizācija. No vienas puses izpaudās pozitīvisma pieeja, no otras puses – hermeneitikas priekšstati. XIX gadsimtā nostiprinās iedalījums: 1) zinātnes par dabu un 2) zinātnes par garīgo kultūru. Zinātnēs par dabu primārā ir izskaidrošana un ģeneralizācija. Zinātnēs par garīgo kultūru primārā ir izpratne un individualizācija.

Trešais etaps sākās XX gadsimta otrajā pusē, kad radās tādas jaunas zinātnes kā kibernetika, sistemoloģija, informācijas teorija, semiotika, sinerģētika. Tās ir zinātnes, kas tiecas formulēt nevis disciplināri lokālus, bet gan universiālus vispārzinātniskos secinājumus. Tātad aptver ne tikai dabu, bet arī garīgo kultūru. Tādi jēdzieni kā informācija, sistēma, struktūra, funkcija, sakari, vadība, organizācija, pašorganizācija tiek

piemēroti esamības visu formu analīzei un ne tikai dabas fenomenu izpētē.

Zinātnes vēsturnieki uzskata, ka ceturtais etaps sākās XX un XXI gadsimta mijā, un tā galvenā iezīme ir starpdisciplināro zināšanu prioritāte.

Sistēmiska un starpdisciplināra pieeja dominē arī kulturoloģijas ģenēzē. Kulturoloģijas jēdziena un kulturoloģijas metodes formulēšanā uzskatāmi izpaužas tieksme aptvert kultūru visā tās daudzveidībā.

XX gadsimta otrajā pusē rodas jauna izpratne par kultūras lomu cilvēka un sabiedrības dzīvē. Jaunais ir tas, ka tiek pārvarēti līdzšinējie intelektuālie šķēršļi. Runa ir par sociālo un humanitāro zinātņu kompetences robežām, kas traucēja traktēt kultūru kā vienotu veselumu. Kā zināms, kulturoloģija tiecas pētīt kultūru kā vienotu veselumu. Taču tas intensīvi sākās tikai XX gadsimta otrajā pusē. Agrāk katra zinātniskā disciplīna ambiciozi aizstāvēja savas intereses (pētniecisko priekšmetu, metodoloģiju, terminoloģiju), neatzīstot un nepieļaujot zinātnisko integrāciju.

Starpdisciplinārās zinātniskās integrācijas nepieciešamību nosacīja vairāki apstākļi.

Pirmkārt, atsevišķu kultūras fenomenu izpratne attiecīgajā zinātnes disciplīnā (piemēram, literatūrzinātnē) agri vai vēlu stimulēja nepieciešamību balstīties uz starpdisciplināro metodoloģiju, jo iznākums bija dotā kultūras fenomena vienusīgs skaidrojums. Teiksim, literatūrzinātne secināja, ka attiecīgās daiļrades izpratnē nepietiek tikai ar literatūrzinātnes pētnieciskajiem paņēmieniem un nepieciešams daiļradi vērtēt plašākā kontekstā – visas kultūras kontekstā. Un tas aicināja nekautrēties no zinātniskās integrācijas.

Otrkārt, pasaulē radās tāds problēmu loks, kura ontoloģisko apjomu nevar aptvert tikai viena zinātne. Piemēram, vadāmā haosa problemātika nav pa spēkam tikai vienai zinātnei. Arī demogrāfiskās problēmas nav pa spēkam vienai zinātnei. Planētas iedzīvotāju skaita pieaugumā izpaužas nelīnijas fenomens, kad daļu summa nav veselais un pret planētas iedzīvotāju veselumu ir jāizturās kā pret pašorganizācijas sistēmu. Demogrāfija viena pati to nevar zinātniski aptvert, un nepieciešama ir citu zinātņu līdzdalība.

Treškārt, atsevišķās zinātņu disciplīnās iestājās krīze, jūtot savu metodoloģisko izsmeltību (piemēram, literatūrzinātnē, vēsturē). Metodoloģiskais redukcionisms (disciplīnas velme tikt vienai ar visu galā) atsevišķas zinātņu disciplīnas bija novedis strupceļā.

Zīmīgi, ka kulturoloģiskās paradigmas rašanās sakrīt ar T.Kūna formulētajiem zinātnisko paradigmu vēsturiskās maiņas nosacījumiem. Saskaņā ar šiem nosacījumiem zinātnisko paradigmu maiņa var notikt tikai tad, kad ir izkristalizējušies noteikti priekšnoteikumi.

Vispirms ir jāizveidojās noteiktai profesionāļu kopai, un XX gadsimta otrajā pusē tāda profesionāļu kopa izveidojās, apvienojoties ap kulturoloģiski centrisku diskursu. Sakrīt arī citi nosacījumi. Teorētiskā diskursa laikā formējās īpašas realitātes ontoloģija, kas tika fiksēta ar kultūras kategoriju. Savukārt kultūras kategorija tika skaidrota maksimāli plašā

formātā: kultūra ir cilvēka radītā garīgā un materiālā vide. Respektīvi, kultūra ir tas viss, kas atrodas starp cilvēku un dabu. Notika diskusija par kulturoloģijas (jaunās paradigmas) metodi. Arī šajā ziņā tas atbilst T.Kūna akceptētajiem nosacījumiem.

Kultūras kategorijas lietderību uzskatāmi raksturo XX gadsimta nogalē publicētie darbi, piemēram, par kapitālismu. Tajos tiek analizēta kultūras faktoru ietekme uz kapitālisma attīstību Rietumos. Tiek atzīts, ka kapitālisma attīstību Eiropā nevar izskaidrot bez kultūras faktoriem, balstoties tikai uz ekonomiskajiem faktoriem – resursu sadali, ražošanas apjomu, darba ražīgumu, kapitāla uzkrāšanu u.c. Pie tam kultūras faktoru analīze palīdz izskaidrot, kāpēc kapitālisms neradās Austrumu civilizācijās.

XX gadsimta nogalē tika publicēti darbi, kuros raksturotas kultūras universiālās iezīmes. Piemēram, cilvēces kultūrā var stingri nodalīt kosmoloģiskos priekšstatus (devīze - „kā dzīvot”) un materiālistiskos priekšstatus (devīze – „kā vislabāk nodrošināt eksistenci”). Kosmoloģiskie priekšstati mainās ļoti lēni un var transformēties reizē ar paaudžu maiņu. Kosmoloģiskie priekšstati būtiski ietekmē valsts politisko sistēmu un tās leģitimitāti. Materiālistiskie priekšstati mainās ātrāk, un kapitālisma jaunās ražošanas formas var strauji ieviesties dzīvē. Taču ekonomiskajā modernizācijā var balstīties uz savu kultūru – savas kultūras kosmoloģiskajiem priekšstatiem. Tā tas notiek Indijas, Ķīnas, Japānas kultūrā.

XX gadsimta nogalē par kulturoloģiskās paradigmas aktualitāti liecina daudzi piemēri gandrīz katrā zinātnes disciplīnā. Piemēram, literatūrzinātnē ļoti spilgts piemērs ir Jurija Lotmana darbība, kad daiļliteratūras analīzē kultūras kategorija kļuva par galveno pētniecisko instrumentu un analītiskajā domā pārsvaru ieguva tipiski kulturoloģiska pieeja.

Savukārt par dabas zinātņu un sociālo zinātņu sadarbību uzskatāmi liecina, piemēram, Čīles neirobiologu Umberto Maturanā un Francisko Varelas unikālais ieguldījums un to ietekme uz komunikācijas teoriju, sociālo psiholoģiju, bioloģijas filosofiju, neirofizioloģijas filosofiju, izziņas bioloģiju, evolūcijas epistemoloģiju un vēl citām zināšanu sfērām.

Nākas atcerēties, ka komunikācijas teorijā kulturoloģiskā pieeja izpaudās jau XX gadsimta otrajā pusē slavenā kanādieša Herberta Maršala Makluena uzskatos. Viņš atzina, ka komunikācija ir ne tikai dialogs, diskurss, naratīvs. Arī pats komunikācijas līdzeklis (medijs) izraisa noteiktu kognitīvo reakciju – veic noteiktu asociatīvo ietekmi uz cilvēku apziņu.

XX gadsimta beigās mainījās attieksme pret ekonomiku, kuru parasti mēdza skaidrot tikai šaurā saimnieciskās darbības rakursā. Apzinoties visas kultūras ietekmi uz ekonomiku, radās informatīvā ekonomika, psiholoģiskā ekonomika, komunikatīvā ekonomika, eksperimentālā ekonomika.

Izmaiņas bija radikālas. Ādama Smita liberālisma ekonomika mācīja, ka galvenā darbojošās persona ir racionāls un egoistisks indivīds, kas savā izvēlē vadās no aprēķina un tiecas tikai pēc tā, kas viņam ir izdevīgi. Ādama Smita mācībā ekonomika ir absolūti izolēta no sociāli vēsturiskajiem apstākļiem. Tātad – kultūras. Taču tagad Rietumu

ekonomistu aprindās populārs ir jēdziens „*Culture Matters*” (kultūra nosaka visu).

XX gadsimta nogalā sāka plaši prevalēt tēze, ka sociālās sistēmas nevar modelēt ar formālām metodēm. Tā rezultātā sociālo sistēmu modeļos sāka iekļaut cilvēku darbības, uzvedības un komunikācijas antropoloģiskos faktorus. Pie tam ne tikai zinātniskās pasaules aina tika integrēta modeļos. Ja agrāk formālajos modeļos izpaudās kauzālā pieeja (iemesls-sekas), tad visjaunāko laiku pasaulē arvien lielāka nozīme ir teleoloģiskajai pieejai – iekšējās cēlonības noskaidrošanai. Turklāt sociālajos modeļos centrā nostājās „kolektīvā domāšana” – cilvēka refleksiīvie procesi, vērtību orientācija, kultūras determinisma psiholoģiskās izpausmes.

Šajā tekstā vēlos pievērsties kulturoloģiskās paradigmas saistībai ar izglītību; galvenokārt - **augstāko izglītību**.

Pārdomu loģika ir sekojoša: cilvēku dzīves un pasaules izpratnes un interpretācijas jauna konceptuālā pamatsistēma jeb paradigma automātiski ir vienota ar jaunu pieeju izglītībā. Respektīvi, kulturoloģiskā paradigma automātiski atspoguļojās arī izglītībā, kas vienmēr visos laikmetos ir bijusi attiecīgā vēsturiskā perioda garīgās dzīves savdabīgs spogulis.

Bet ne tikai spogulis. Zinātnes attīstība universitātēs dažkārt ir veicinājusi paradigmu maiņu, un studiju centri kļuva par jaunu konceptuālo pamatsistēmu (paradigmu) iniciatoru. Taču Rietumu civilizācijas tā dēvētā ideju vēsture liecina, ka universitātēm tomēr visbiežāk nākas piemēroties jaunajiem fundamentālajiem zinātniski metodoloģiskajiem sasniegumiem, proti, sasaistīt studiju procesu ar jaunāko konceptuālo pamatsistēmu jeb paradigmu. Ne reti jaunākais ir radies ārpus universitātes sienām, un universitātes pienākums ir to ņemt vērā studiju procesā. Arī vadāmā haosa starpdisciplinārās idejas radās nevis universitātē, bet gan privātā zinātniskā iestādē – amerikāņu slavenajā Santa Fe institūtā.

Kultūra ir sistēmiska izpausme. Tāpēc priekšnoteikumi, bez kuriem nav iespējama jaunas paradigmas formēšanās, arī izpaužas sistēmiski – sociuma garīgo trendu un materiālo vajadzību visos segmentos. Tajā skaitā arī izglītībā. Izglītība veic attiecīgās garīgās kultūras un sociāli ekonomiskās struktūras translāciju no vienas paaudzes uz otru paaudzi, garantējot kultūras kontinuitāti, garantējot sakarus starp intelektuālajām un pārvaldes elitēm, translējot profesionālās iemaņas utt.

Tajā pašā laikā nedrīkstam aizmirst, ka izglītība ir mākslīgs projekts, lai cilvēkus socializētu noteiktu paraugu, normu un vērtību kopumā. Tāpat nedrīkstam aizmirst, ka zināšanas ir **bioloģiskā spēja**, - ne visiem cilvēkiem šī spēja ir dota vienādā mērā.

Šodien tas tiek neapdomīgi ignorēts, un valstsvīru vispārējās totālās nekompetences apstākļos un pseidoburžuāzijas savtīgā biznesa interesēs augstākā izglītība tiek pārvērsta par it kā visiem pieejamu dzīves labumu. Tāpēc Rietumu civilizācijas atsevišķā teritorijā šodien saruna par augstākās izglītības degradāciju ir vispārzināms fakts. Tas attiecas uz tām zemēm (Latviju, Krieviju), kur augstākā izglītība diemžēl ieguva masu parādības bezjēdzīgo formātu.

Tik tikko nosauktajās zemēs, kur augstākā izglītība aizvadītajos pārdesmit gados kļuva

ne tikai par masu parādību, bet arī par sociāli bezatbildīgu un cinisku biznesu, jau ir izveidojies bīstams sociālais spēks, kura destruktīvā enerģija var graujoši izpausties.

Runa ir par jauniešu masu ar augstskolas „koročkām”. No viņiem apmēram puse un vairāk nestrādā savā specialitātē, daudzi turpina veikt „melno” darbu tāpat kā pirms studijām, daudzi vispār nevar atrast darbu. Tādējādi sabiedrībā veidojās ļoti neapmierinātu cilvēku slānis ar augstāko izglītību. Viņus neapmierina viņu darbs, sociālais statuss. Latvijā daudzus neapmierina arī iegūtās seklās zināšanas privātajās izglītības firmās, kur alkātīgās peļņas interesēs studiju process tiek mežonīgi izkropļots, kā tas pie mums visšausmīgāk ir konstatējams dažās t.s. krievu augstskolās.

Obligāti nākas ņemt vērā, ka minētajās zemēs masu augstākās izglītības bums apsteidz ekonomiskās attīstības vajadzības, tāpēc sāk veidoties „jaunie nabagi”. Viņiem nav darbs profesijā un tāpēc nav atbilstošs sociālais statuss; viņiem nav darbs vispār un tāpēc viņiem nav arī nekādas nākotnes izredzes. Vienīgais priekšsīciens viņu dzīvē – iespēja meklēt laimi citā valstī.

Protams, XX gadsimta otrajā pusē (no 70.gadiem) „balto” cilvēku civilizācijā sākās lielas pārmaiņas, kas veicināja pieprasījumu pēc jauna tipa cilvēkiem. Rietumu civilizācijā sākās neolibēralisma laikmets, kurā dominē „menedžeris pats priekš sevis”.

Radās jauna tipa biznesa izglītība. Tā bija izglītība, kas ļāva cilvēkiem strādāt transnacionālajās korporācijās visdažādākajās vietās uz planētas. Lai tas varētu notikt, augstskolu programmās tika ieviesti tādi jauni studiju kursi kā „Interkulturālais menedžments” un „Interkulturālā komunikācija”. Vispirms tas plaši notika ASV universitātēs, un faktiski tas netieši liecināja par kulturoloģiskās pieejas izmantošanu, kaut gan amerikāņi mīlēja (un joprojām turpina mīlēt) citu terminoloģiju un minētos studiju kursus saistīja ar kultūras antropoloģiju un sociālo antropoloģiju.

Kā zināms, Rietumu civilizācijā studiju kursa „Kulturoloģija” ieviešanā vislielāko aktivitāti no XX gadsimta 90.gadiem demonstrē Krievija, kur minētais studiju kurss kļuva obligāts vispārīglītojošais priekšmets visās studiju programmās (par to plašāk skat. citās manās publikācijās). Tagad Krievijā kulturoloģijā jau ir zinātņu kandidāti, zinātņu doktori, profesori. Krievijā tiek rakstītas un sekmīgi aizstāvētas disertācijas par kulturoloģijas ietekmi uz skolotāju un pasniedzēju profesionāli pedagoģisko darbību, kā arī par mūsdienu izglītības kulturoloģizācijas nepieciešamību, t.i., sistematizētu kulturoloģisko zināšanu iekļaušanu augstākās izglītības visos virzienos.

Jau tika minēts, ka sabiedrībā realizētā izglītības stratēģija atbilst vispārējām morālajām un intelektuālajām vajadzībām un līmenim attiecīgajā sociumā. Izglītības mērķi tāpēc var būt dažādi. Piemēram, sociāli adaptējoši, lai cilvēku iemācītu izprast apkārtējo sociālo realitāti un tajā adaptēties. Tādā gadījumā izglītības mērķi ir vienoti ar socializācijas vajadzībām un tipiem.

Taču socializācijas tipi arī mēdz būt dažādi. Piemēram, sociālisma vienvēda socializācijas prakse visiem sabiedrības locekļiem: skolā mācīties saskaņā ar standarta programmām, dienēt armijā, strādāt, vienai daļai studēt augstskolā un pēc tam strādāt. Sociālisma vienvēda socializācijas tipā individuālie varianti ir izņēmums. To labi atceras

padomju ļaudis, kaut gan arī Rietumeiropā tajā pašā laikā dominēja analogisks socializācijas tips. Starp citu, vienveida socializācijas tips ir mēnessērdzīgo eiropiešu birokrātu apjūsmotā „Boloņas procesa” centrā.

Postindustriālajā sabiedrībā, kurā mums ir gods dzīvot šodien, dominē plurālisms – daudzveidība cilvēka brīvajā un individuālajā attīstībā. Tāpēc arī kapitālisma visjaunāko laiku (no XX gs. 90.gadiem) socializācijas tipā izpaužās plurālisms: eksistences formu daudzveidība, kad visu izšķir indivīda griba, brīva izvēle un prasme izmantot daudzveidību. Pie tam indivīds pats atbild par savu izvēli un ir savas socializācijas garants atšķirībā no sociālisma vienveida socializācijas, kuru pārzina valsts.

Postindustriālajā sabiedrībā kulturoloģiskās paradigmas rezonanse izglītībā nosaka socializācijas jaunu algoritmu: **kulturoloģiskās kompetences** veidošanu. Savukārt dominējošais plurālisms diktē kulturoloģiskās kompetences sekojošos mērķus.

Pirmkārt un galvenokārt, prast izvēlēties savu ceļu kultūras formātu daudzveidībā.

Otrkārt, prast saskaņot un sistematizēt dzīves attīstības vadlīnijas, lai izvēlētos sev vispiemērotākās tendences mūsdienu sabiedrībā.

Sociālisma vienveida socializācijas tips un tam pakļautais sociāli adaptējošais izglītības modelis paredzēja formēt personu, kas ir universiāli piemērota jebkurai sociālās dzīves parādībai un apriori lojāla šīm parādībām. Turpretī kapitālisma plurālisma socializācijas tips pieprasa veidot tādu izglītības modeli, kas balstās uz diferenciācijas un specializācijas principu. Izmantojot šī modeļa priekšrocības, cilvēks pats izvēlās sev vistuvāko sociālās dzīves variantu.

Tas atbilst kapitālisma postindustriālajā sabiedrībā raksturīgajai globālajai subkulturācijas tendencei, kad sociums grupējās atsevišķās subkultūrās, sākot no pasaules uzskata orientācijas (konservatīvisms, liberālisms, neoliberālisms, sociālisms, tradicionālisms, fašisms u.c.) un beidzot ar dažādām kaislībām (sporta un atpūtas veidu fani, dažādu dzīvnieku un augu entuziasti utt.).

Subkulturācija ir sava veida pilsoniskā specializācija, un tā ir postindustriālās sabiedrības specifiska izpausme. Savukārt kulturoloģiskās kompetences veidošana pārvēršas par pilsoniskās kompetences veidošanu, jo palīdz izprast un novērtēt kultūras lomu sociālajos procesos un galu galā formē kulturoloģisku pilsonisko pozīciju.

Latvija, gods godam, ir pārņēmusi Vilhelma Ostvalda idejisko mantojumu. Latvijas vidējā izglītībā ir ieviests mācību priekšmets „Kulturoloģija”. Šo rindu autors nevar nosaukt kādu citu valsti, kur arī būtu mācību priekšmets „Kulturoloģija” vidējā izglītībā. Ļoti iespējams, ka Latvija ir vienīgā valsts, kur vidusskolēniem māca minēto priekšmetu.

Tas ir Izglītības un zinātnes ministrijas ilggadējās darbinieces Dr. Spodras Austrumas nopelns. Viņa lieliski izprot mūsdienu laikmeta kognitīvās pamattendences un, pārvarot visas grūtības un arī atklāto pretestību, panāca vidējās izglītības mācību priekšmeta „Kulturoloģija” standarta apstiprināšanu valdībā. Turklāt viņa kopā ar līdzautori Intu Muižarāju 2010.gadā izdeva pirmo mācību grāmatu „Kulturoloģija vidusskolai”.

Diemžēl studiju virziens „Kulturoloģija” neietilpst Ministru Kabineta 2012.gada 25.septembrī apstiprinātajos noteikumos Nr.668. Noteikumu pielikumā ir norādīti izglītības un zinātnes ministra akceptētie 29 studiju virzieni augstākajā izglītībā. Šajā sarakstā „Kulturoloģija” nav minēta. Tam var būt visdažādākās sekas mūsu jaunās paaudzes izglītošanā. Tajā skaitā tiek apdraudēta skolotāju sagatavošana minētajā mācību priekšmetā vidusskolās.

Mācību priekšmeta “Kulturoloģija” ieviešanu izglītībā objektīvi nosaka mūsdienu sabiedrības dzīves loģika un demogrāfiskās pārejas (planētas iedzīvotāju skaita pieaugums līdz 12 miljardiem XXI gs. nogalē) diktētās tendences: migrācija, mākslas, zinātnes, izglītības, komunikācijas, biznesa, pakalpojumu ekonomikas, politikas, profesionālās darbības transnacionālais raksturs, valstu iedzīvotāju etniskās un kultūras daudzveidības pieaugums. Tāpēc katram sabiedrības loceklim ir nepieciešama noteikta **kulturoloģiskā kompetence**, kas var garantēt psiholoģiski komfortablu un kreatīvi efektīvu cilvēka spēju un talantu realizāciju.

Respektīvi, kulturoloģiskā kompetence ir kļuvusi par mūsdienu sabiedrības katra locekļa socializācijas obligātu komponentu. Tas pilnā mērā attiecas arī uz Latviju, kura ir vienota ar visiem planetāri globālajiem procesiem. Izglītības uzdevums ir jaunajai paaudzei palīdzēt apgūt kulturoloģisko kompetenci.

Izglītības un zinātnes ministrijas izstrādātais standarts mācību priekšmetā “Kulturoloģija” noteikti atbilst tām prasībām, kas spēj nodrošināt kulturoloģisko kompetenci vidusskolēniem, palīdzot viņiem izprast apkārtējās pasaules norises. Standartā ir paredzēts mācīt par kultūras jēdzienu, kultūras sistēmiskumu un izpausmes formām, kultūras vēsturi, starpkulturālās komunikācijas nosacījumiem.

Skolēni varēs uzzināt, ka tagad par kultūru dēvē to visu, kas atrodas starp cilvēku un dabu. Tātad kultūrā ietilpst gan materiālā kultūra, gan garīgā kultūra. Kultūru veido tauta saskaņā ar savām vajadzībām, un katra kultūra kalpo attiecīgās tautas garīgajām un materiālajām prasībām. Kultūrā atspoguļojās tautas ticējumi, uzskati, paražas, morālās normas, vērtības, darba un sabiedriskās dzīves organizācijas paņēmieni. Tāpēc kultūra ietekmē arī tās veidotājus – atsevišķu indivīdu priekšstatus, darbību, uzvedību, mentalitāti.

Nākas uzsvērt, ka ne tikai cilvēki veido kultūru, bet arī kultūra veido cilvēkus. Kultūra funkcionē kā sistēma, un visi kultūras elementi ir savstarpēji saistīti un viens no otra atkarīgi. Praktiski tas nozīmē, ka, piemēram, latviešu tautas izveidotā izglītības sistēma būs tikpat laba vai slikta, cik labs vai slikts būs viss pārējais latviešu tautas kultūrā (zinātne, ekonomika, māksla, medicīna, sports, morāle utt.).

Kultūra ir dinamiska – tā nemitīgi mainās. Taču katrā kultūrā ir tādas izpausmes, kuras mainās ļoti lēni un kuras katra kultūra ļoti sargā (relīģiskie ticējumi, valoda, folklorā, etnogrāfija, t.s. nacionālie varoņi, garīgās kultūras mantojums u.c.) no citu kultūru ietekmes.

Zinātni par kultūru sauc “kulturoloģija”, un latvieši var būt sevišķi lepni, ka šīs zinātnes nosaukumu ir izdomājis Rīgā dzimis cilvēks – Vilhelms Ostvalds. To zina un atzīst visā

pasaulē, kur kulturoloģija ir kļuvusi par vadošu disciplīnu humanitārajās zinātnēs, palīdzot cilvēkiem izprast pagātnes un tagadnes notikumus, bet svarīgākais – relatīvi precīzi prognozēt nākotnes perspektīvas. Tas tāpēc, ka mūsdienu kulturoloģija lietpratīgi balstās uz visas cilvēces kultūras analīzi.

Mācību priekšmetā “Kulturoloģija” skolēni iepazīstās ne tikai ar savas tautas kultūras vēsturi. Skolēnus iemāca pareizi izprast kultūras vēstures dziļāko būtību, proti, saskatīt galvenās idejiskās tendences katras tautas pagātnē. Tātad iemāca saskatīt centrālās garīgās vadlīnijas tautas kultūrā. Tās vadlīnijas, kuras ietekmēja mākslas, literatūras, zinātnes, saimnieciskās darbības, morāles virzību. Šīs zināšanas skolēni varēs izmantot arī starpkulturālajā komunikācijā. Priekšmets “Kulturoloģija” tādējādi skolēnos rada priekšstatu par kultūras atsevišķo parādību vienotību, jo skolēni var sasaistīt vienotā veselumā iegūtās zināšanas vēstures, literatūras, mākslas vēstures, ģeogrāfijas u.c. mācību stundās.

Tagad uz mūsu planētas cilvēku dzīve virzās tādā veidā, ka katra kultūra arvien agresīvāk sargā savu identitāti – savu sadzīves priekšmetu formas, savas darbības un uzvedības kārtību, savas iemīļotās krāsas, ornamentus, simbolus u.tml. Taču tagad uz mūsu planētas cilvēku dzīve virzās kopīgi, jo pastāv t.s. globalizācija, kuru nākas respektēt katrai tautai. Finanšu un ekonomiskajā darbībā, garīgajā kultūrā, izglītībā, komunikācijā katra kultūra ir saistīta ar citām kultūrām (biznesā, tirdzniecībā, finanšu investēšanā, komunikācijā, garīgās kultūras produkcijas industrijā u.c.).

Globalizācija turpmāk pieaugs vēl pamatīgāk. Arī valstu iedzīvotāju kontingents turpmāk kļūs etniski vēl daudzveidīgāks un nāksies dzīvot polietniskā un multikulturālā vidē. Tas praktiski nozīmē, ka skolēniem un studentiem ir jāsaprot, kā funkcionē ne tikai viņu pašu kultūra, bet arī citas kultūras, kā ir jāizturās, tiekoties ar citas tautas un kultūras pārstāvjiem, jāapzinās, ka arī cita tauta sargā savas kultūras svētākās vērtības. Kulturoloģiskajā kompetencē zināšanas par starpkulturālo komunikāciju ieņem plašu vietu un jauniešiem (piedodiet – “jaunajiem nabagiem”) var palīdzēt dzīvot mūsdienu sabiedrībā.

Katrs laikmets formē savu intelektuālo interjēru. Mūsdienu laikmeta intelektuālā interjēra kodolu veido kulturoloģiskās zināšanas. Un tiem, kuriem tās piemīt, dzīvot ir psiholoģiski komfortablāk mūsu komplicētajā pasaulē unikālajā pārejas periodā.

2012 novembris